

**Gróf Apponyi Sándor.** Az Apponyi-családban a tudományok kedvelése és a szónoki tehetség örökletes tulajdonság. Apponyi Sándor nagyanyjának, *Nogarola Teréznek* ősei közt még olyan tudós nő is akad, aki a pára előtt szónokolt. Mivel nagyon vallásos is volt, jelképe lehetne az Apponyi-családnak. *Apponyi Balázs* a tizenhetedik században nevezetes latin költő volt: verses zsoltárait Hegedüs István az Egyetemes Philologiai Közlönyben nem győzi eléggé magasztalni.

A tudányszeretetről *Apponyi Antal* tett ékes tanúbizonyságot: 1774-ben könyvtárat alapított s folytonos gyarapításaival, mely a tudomány őszinte szeretetéből, nem családi hiúságból fakadt, a legkiválóbb családi könyvtárrá fejlesztette azt, mely ritkaságairól a külföldön is híressé vált.

Érdekes nemes verseny indult meg ekkortájtban főuraink közt a könyvtáralapítás terén. Könyvtárat alapít gróf Teleki Sámuel Marosvásárhelyen, gróf Festetics György Keszthelyen, Esterházy Miklós Kismartonban; Nagycenken gróf Széchenyi Ferenc; sőt könyvtáralapító I. Ráday Gedeon is, habár már apja, Ráday Pál a költő vetette is meg a híres péceli könyvtár alapját. E hatás sodrába került Tököly Száva is, aki szerb létére jó magyar is tudott lenni, sőt 1802-ben a magyar alkotmányok védelmére is kelt és aki nemes ízlésről és kiváló szakértelemről tanuskodó könyvtárával a tőle alapított Tökölyanumot gazdagította. Ezek a főurak nemesak gyűjtötték, de ismerték és szerették is a könyveket. Valódi bibliofilek voltak.

Gróf Teleki Sámuel, aki Janus Pannonius műveit is kiadta, oly jól meg tudta ítélni, hogy melyik klasszikus kiadás és miért értékes vagy értéktelen, mint akármelyik tudós szakember. Apponyi Antal is ilyen

volt, *gróf Apponyi Sándor* is ide tartozik, de benne fokozottabb mértékben van meg ez a könyvszeretet és tudománykedvelés.

Mi irányította figyelmét az avult foliánsok, szüette nyomtatványok felé? Mi keltette fel érdeklődését azok iránt? Nem tudunk beszámolni vele. Azt nem mondhatjuk, hogy a már meglévő könyvtárban játszadozott, mint gyermek, mert hiszen avia, Rudolf, Londonban és Párizsban élt, mint követ, de bizonyára azért sokat beszéltek családi körükben is ritka és értékes könyvekről. A valóság az, hogy mióta az eszébe tudta (amint a magyar szólás mondja), a régi könyvet mindig szerette. Még csak gimnazista diák volt és tanárainak egy vizsgálat alkalmával már egész előadást tartott a klasszikus auctorok különböző értékű kiadásairól. Tizennégyéves korában már London sötét zugantiquariumait bújta s egy ilyenben vette meg a Tottenham Courton pár shillingért Laskói Osvát prédikációit. Az volt legnagyobb gyönyörűsége, ha valami olyan ritka nyomtatványra akadt, amiben szó esett Magyarországról. Ilyen könyv pedig nagyon sok van, mert régen többet, vagy legalább is annyit beszéltek Magyarországról, mint Angliáról, Francia- vagy Németországról. Mátyáshoz Budára úgy jártak a tudósok, mint Firenzébe a Mediciekhez, de nemesak Mátyáshoz, hanem Sárvarra Nádasdyhoz, Németújvárra a Batthyányakhoz, még pedig olyan tudós, mint Clusius, Csáktornyára Zrinyihez és mindnyájan elragadtással hirdetik a meglátogatott főműveltségét, ízlését, tudománykedvelését, magyaros vendégszeretetét és bőkezűségét. Csak most vagyunk ilyen elesett állapotban. Apponyi Sándor magyar szíve megdobbant, valahányszor egy ilyen könyvet talált s még később is, midőn megöszült fejjel számba veszi gazdagságát s leírja kincstára kincseit, meg-

érezzük a leírás kísérő szavaiból, hogy mégegyszer átéli a mű megszerzésekor érzett igaz, nemes (mert hazafias érzésből fakadt) örömet.

Mennyi kincset hordott össze több mint félszázad alatt, arról az a két amateur-kiadású, díszes, merített papírra nyomtatott katalógus-kötet tanuskodik, melyet 1900—1902-ben „*Hungarica*” címen saját költségén adott ki, kétféle kiadásban: az egyiket magyar, a másikat német kísérő szöveggel.

Azt ne higyük azonban, hogy Apponyinak csak annyi ritka, becses könyve van, amennyit ebben a katalógusban leír. A valódi bibliofil szenvedélyéről nem tud, nem akar (miért is akarna?) lemondani. Apponyi a katalógus megjelenése óta mégegyszer annyi ritka és értékes könyvet gyűjtött s ezeket az előbbi módszer szerint szintén mind leírta, ismertette, kivonatolta. Mert az előbb említett katalógus se száraz könyvcím-tár, hanem a könyvek életrajza. A tudós ismertető elmondja benne, amit a könyv történetéről megtudhatott, azután elmondja, vagy közli belőle, ami a magyar irodalomtörténezt, historikust vagy művelődéstudománytörténetirőt érdekelheti; megmondja, mikor, hogyan készült, kinek ajánlotta stb. Nagy munka ez, ha meggondoljuk, hogy ebben a katalógusban 1538 könyveim van, s amelyikben ilyen közleni vagy magyarázni való akad, arra mindre felhívja a figyelmet kedves keresetlen, szellemes előadásban. Apponyinak ehhez át kellett tanulmányoznia azt a művet, sőt úgy látjuk, hogy nemcsak azt tanulmányozta át, hanem a rávonatkozó irodalmat is. Külföldön e mű valószínű bibliográfiai kézikönyvvé vált s antiquáriusoknál szállóigészerű kifejezés: „*Nicht bei Apponyi!*”

A harmadik és negyedik kötet sajtó alá rendezésén most fáradozik a nyolevan éves bibliofil, helyesebben csak dolgozik, mert friss szellemi ereje a fáradságot nem ismeri. Ilyen magas korban ilyen szellemi frissesség és jó egészség, energia és munkakedv úgy látszik, szintén öröklött családi vonás.

Ha az ember Apponyi társaságába kerül, gyűjteményének nevezetesebb ritkaságai, megszerzésének körülményei stb. rendre szóba kerülnek s érdekesen és tanulságosan tud el-

beszélni a Zsámboki-kiadványokról, az Aldus-nyomatványokról, Maximilianus Transylvanusról, Ricciusról, Georgievics Bertalanról és annyi sok más régi író műveiről s olykor azzal lep meg, hogy mithikussá vált bibliográfusokról vagy kiadókról (mint Firmin-Didot), mint barátjairól emlékezik meg. Ekkor eszmélünk egyszerre magas korára, amit fiatalos, eleven előadása teljesen feledtet velünk.

Vannak olyan ritkaságai is, amelyek az ő szívügyének tekinthetők. Lengyeli látogatásom alkalmával egy ízben egy belső szobába vezetett engem s ott egy díszes szekrényről remek-kötésű régi nyomtatványokat szedett elő: ezek voltak a *Nogarolaritkaságok*.

Nagyapjának, Antalnak, Nogarola Teréz volt a felesége (arcképe férjével, a Rudolféval és nejeével [Benkendorf-leányéval] együtt Apponyi Rudolf 1913—14-ben Párizsban kiadott háromkötetes „*Journal*”-jában jelent meg): ez magyarázza meg a Nogarola-család irónői iránt való különös hajlandóságát. A renaissance korában különösen nagy hírnévre tett szert Nogarola Angela, Zenevera és Isota. Ez a két utóbbi nőtestvér volt s leánykorában mind a kettő egyforma buzgósággal olvasta a klasszikus auctorokat s fáradhatatlanul írta a tudósokhoz az üdvözlő- vagy tudakozó-levelet. — Hasonlót várva cserébe érte. De azért nem afféle pártában maradt Blaustrumpfok, hanem szépek, fiatalok, gazdagok voltak, előkelő veronai ősnemes család sarjai. Egy kortársuk (Ábel Jenő fordításában, akinek akadémiai székfoglalójából vettük a rájuk vonatkozó adatokat) így jellemzi őket: „Szemök, homlokuk, arcuk, piciny ajkuk, szép orruk, elefántcsont kezök, arany hajuk és többi tagjaik úgy vannak alkotva, hogy szebbet, édesebbet, csodálatra méltóbbat nem is képzelhet magának az ember. Gyakran olvastam a görög Ilona szépségéről, mely Trója vesztét okozta, de hiábavaló dolog volna őt a Nogarola-nővérekkel összehasonlítani, mert mindenki azt hinné róluk, hogy az égből szállottak le hozzánk. Járás közben csak úgy ragyognak a jóságtól, jókedvtől és szerénységtől, úgyhogy mindenki kell hogy csodálja őket, kell hogy hihetetlen szerelemmel teljék el irán-

tuk. Úgyes kezekkel édes hangokat csalnak ki a citerából, művészi táncokat lejtenek, hogyha pedig énekelnek olyan a hangjuk, mint az angyaloké. Hozzájárul még, hogy oly sikerrel foglalkoznak az irodalommal és ékesszólással, hogy nem habozom őket az éltebb és legékes-szólóbb emberek közé sorozni, bár alig töltötték be életük négy lusztrumát (azaz huszadik évüket)...“ Ha e dicséret felét a humanista író szokásos áradozásának vesszük is, de különösen Isotának mégis kiváló hölgynek kellett lennie, mert 1450-ben a nagy jubileum alkalmával V. Miklós pápa előtt elragadó szónoklatot tartott, azt a levelét pedig, amelyben II. Pius pápát (Aeneas Sylviust) arra buzdította, hogy a kereszténység ellenségét, a törököt űzze ki, nyilvánosan felolvasták s a híres Besariont is annyira fellekesítette, hogy elment Veronába, hogy lássa és beszéljen vele s visszatérte után úgy nyilatkozott róla, hogy inkább isteni, mint emberi lény az... Nővére, Zenevera, már ekkor régen aszszony volt. Mikor kedvére való ké-rője akadt, férjhez ment s örökre búcsút mondott a tudományoknak, de Isota hű maradt első szerelméhez: örök lemondást fogadott s főleg az egyházi atyák tanulmányozásába merült el. Érdekes művet írt arról a kérdéstről, hogy Ádám vagy Éva volt-e bűnösebb az elesésben? Előbb Foscarinival, Velence követével s több olasz város helytartójával levelezett e tárgyban s később e levelezést dialógus formájába öntötte. Isota természetesen Évát védelmezte, de a vitét se jobbra, se balra nem tudták eldönteni s végül az Ádámot védő Foscarini egy udvarias bókja fejezi azt be. Az ilyen kérdések vitatását ma elméleti játéknak tartanak, de abban a korban komolyan foglalkoztak ilyenekkel s Isotának ügyes dialektikája rendkívül növelte népszerűségét. Ennek az Isotának és a család többi író-író tagjainak iratait Apponyi éveken át nagy buzgalommal gyűjtötte s azután megbízta Abel Jenő híres tudósunkat azok sajtó alá rendezésével, valamint Isota életrajza megírásával s két remek kötetben merített papíron saját költségén kiadta Bécsben 1886-ban.

Családja iránt való kötelességet vélt teljesíteni, de egyszersmind

nagy szolgálatot tett a történettudománynak is, midőn megkezdte a családi levéltár kiadását. Ekkortájtban nemes felbuzdulásból egymásután jelennek meg a Zichy Károlyi, Sztáray, Teleki stb. családok oklevelei, Apponyi sem maradtatott el s Kammerer Ernővel sajtó alá rendeztette és kiadta „*A Pecz-nemzet-ség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei. I. kötet: 1241—1526. (Budapest, 1906)*“ címmel.

De nem kevésbé érdekelte őt annak a vidéknek a multja is, ahol nagykiterjedésű birtoka feküdt. 1881-ben egy fiatal ember került Lengyelre plébánosnak, a 27 éves Wosinsky Mór, aki papi teendőin, egyházi munkakörén kívül szabad óráiban régészettel is foglalkozott. Egy ízben — mint Ortway emlékbeszéde elbeszéli — patronusa társaságában kikocsizva, a „Törökvágás“ néven ismeretes erdőrésztetre terelődött a társalgás. Ez szintén Apponyi-birtok volt. Wosinsky ajánkozott, hogy próbaátsátással győződik meg arról, mit rejtegetnek annak hantjai? A gróf maga is kíváncsi volt rá s az átsátásra nemcsak engedélyt adott, hanem a szükséges anyagi támogatást is rendelkezésre bocsátotta. A próbaátsátás (az 1882. év őszén) kőkorszakbeli troglodita nép csontvázait, vadász- és konyhaeszközeit hozta felszínre. A gróf tudomány-szeretetét mindennél ékebben bizonyítja, hogy 25 kataszteri hold területét kivágatta, hogy az őskori temetőt feltárni lehessen. 1889-ig több mint 12.000 darab régészeti tárgyat ástak ki s Lengyel az egész tudós világ érdeklődését magára vonta. Hírneves régészek jöttek-mentek, írtak, tudakozódtak Lengyelről. Lejött Berlinből Virchow Rudolf s „Excursion nach Lengyel“ e tanulmányban számolt be a berlini anthropológiai társaság szakfolyóiratában. Ranke János Münchenből, Heger Bécsből s elragadtatással emlékeznek meg a Lengyelen töltött időkről. (Nevük nemcsak tudományos jelentéseikben és tanulmányaikban, hanem a lengyeli vendégkönyvben is meg van örökítve.) Virchow társai nevében is azt írja, hogy csak azt sajnálták, hogy egy oly művelt s kedves családtól s a régészre oly tanulságos környezettől el kellett válniuk.

Igy átsátta fel azután Wosinsky

ugyancsak Apponyi ösztökélésére az úgynevezett zsinórdíszítésű kerámiai leleteiről híressé vált „Csont-hegyet” is.

Önzetlen tudányszeretetét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy az összes leleteket Wosinskyvel egyetértve 1895-ben Tolna vármegyének ajánlották fel s ezzel megalapították a szekszárdi Tolnavármegyei Múzeumot. Minő eredményt szül az a ritka szerencse, ha fáradhatatlan, kutató tudós ilyen hasonló lelkes, áldozatkész, buzgó, megértő mecénásra akad! A nemkülönbön híressé vált kurdi leletet — az etruszk eredetűnek tartott bronzesöbröket — szintén Wosinsky buzgósága és Apponyi áldozatkészsége mentette meg a tudomány és a Magyar Nemzeti Múzeum számára.

De Apponyi nemcsak alapos műveltségű és széles látókörű, tudomány és művészet iránt egyformán fogékony mecénás, hanem maga is alapos szakavatottsággal szólott hozzá tudományos kérdésekhez, mint *Maximilianus Transylvanusról* (M. Könyvszemle), *Pordenone magyar nemességéről* (Arch. Értesítő) stb. szóló dolgozatai bizonyítják.

Különös ismertetést kívánna ritka ízléssel és szakértelemmel gyűjtött magyar történelmi metszelgyűjteménye.

Természetesen a tudományos foglalkozás és könyvgyűjtés mellett a maga főrangú társaságától sem vonult vissza: magas zászlósúri méltósága és az aranygyapjas rend annak tanúbizonysága, hogy nemcsak a könyvbarátok és a tudománnyal foglalkozók tekintenek reá tisztelettel, szeretettel és elismeréssel.

A Magyar Bibliofil-Társaság március 23-án tartott közgyűlésén lelkesen ünnepelte díszelnökét és nesztorát nyolcvanadik születésnapja alkalmából; újabban pedig, mikor rendkívüli értékű bibliofil gyűjteményét a hozzátartozó segédkönyvtárral együtt Nemzeti Múzeumunknak ajándékozta, a nemzetgyűlés törvénybe iktatta az adományozás tényét. A magyar könyvnek, a magyar tudományosságának, a magyar művelődésnek minden igaz barátja, amily örömmel vett részt az említett ünneplésben, oly teljes tisztelettel és hálával üdvözlí őt ez utóbbi alkalomból.

Décsi Lajos.

## Zenei szemle.

Zeneművészetünk érdemes egyesületének, a Filharmóniai Társaságnak utolsó négy hangversenyéről egy szó tudósítás sem jelent meg az újságokban. A Budapesti Napilapok Zenekritikáinak Szindikátusa ugyanis „haragban van” a filharmónikusokkal és Dohnányival, az egyesület elnökével. Kinek van igaza? — nem tartozik a nyilvánosság elé. Annyit azonban megjegyzünk, hogy — úgy látszik — a zenekritikusok híveben szolgálják a Szindikátust, mint ami kötelességük volna: a nyilvánosságot, a közönséget, a magyar zenekultúrát. Miután az agyonhallgatott filharmóniai hangversenyeken nagy magyar zeneművészeti értékekkel ismerkedtünk meg, ezekkel bővebben foglalkozunk.

**Psalmus hungaricus.** Kodály Zoltánnak, egyik legnagyobb zene-költőnknek magyar zsolnártát, a *Psalmus hungaricus*-t a negyedik filharmóniai hangversenyen (december 1-én) másodsor adtak elő. Miután rendkívüli értékek rendkívüli elbánásban részesítendőek, tüzetesebben kell foglalkoznunk vele.

A *Psalmus hungaricus* Buda és Pest egyesülésének félszázados évfordulójára készült. Tenorszólo, vegyeskar, gyermekkar és zenekarra írott grandiózus zsolnárt. Szövege az 55. zsolnártnak szabad magyar átültetése, mely Kecskeméti Vég Mihály protestáns prédikátor műve. 1561-ből. Mint a tizenhatodik század számos magyar verse, ez a zsolnárt is tele van az üldözött költő keserű önvallomásával. Gazdag, izzó erejű nyelve hatalmas kitérésekre és keserű borongásokra ad alkalmat a zeneköltőnek.

Zenekari bevezetés nyitja meg, mely után fojtott alt és basszus uniszónóval lép be a kar. Örökszép korál. Egyszerűségében fenséges ez a dallam. Régi magyar epikus énekekkel rokon. Ez a korál és négy visszatérő motívum szövi át az egész kompozíciót. Dávid panaszának széles, rapszódikus hangulatát több szakaszra bontott tenorszólo hozza recitativósszerűen. Fojtott szenvedélyű zokogás, halk sírás és lázadó morajlás felszínén úszik a tenorszólo. A kórus második belépését a